

KAPELA SVETOG NIKOLE U OSIJEKU, ARHITEKTA JULIUSA HERRMANNA

Izvorni znanstveni rad
UDK 72.01 Herman, 3.
726.52(497.5 Osijek)

Mr. sc. DRAGAN DAMJANOVIĆ
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti
Ivana Lučića 3
HR-10 000 Zagreb

Kapela svetog Nikole u Osijeku, sagrađena 1892. g., jedan je od najzanimljivijih historicističkih sakralnih gradnja ne samo u ovom gradu nego i u cijeloj Hrvatskoj. Riječ je o kupolnoj crkvi sagrađenoj u posebnoj varijanti neobizantske arhitekture koju domaći arhitekt Julius Herrmann oblikuje križajući elemente renesanse i romanike. Ikonostas u Kapeli djelo je slikara Steve Todorovića.

UVOD

U rijetko kojem hrvatskom gradu u drugoj polovini 19. st. sagrađeno je tako puno sakralnih objekata kao u Osijeku. Glavni je razlog tomu brojnost raznovrsnih konfesija koje su se međusobno natjecale u podizanju što brojnijih i što raskošnijih bogoslužnih građevina, te međusobno natjecanje triju povijesnih jezgara grada (Gornjeg, Donjeg i Nutarnjeg grada, odnosno Tvrđe). Osijek je tako postao jedini hrvatski grad u kojem su u drugoj polovini 19. i poč. 20. st. podignute tri židovske kulturne građevine (dvije sinagoge i jedna grobljanska kapela). Ni ostale vjerske zajednice nisu zaostale za Židovima. Sagrađeno je sedam katoličkih sakralnih zdanja: tri grobljanske kapele, jedna gradska crkva u Donjem gradu (Snježne Gospe), velika župna crkva u centru Gornjeg grada, te dvije «kućne» kapele (u dječaćkom sjemeništu u Tvrđi i u sirotištu u Gornjem gradu). Nadalje, podignuta je jedna evangelička crkva, te pravoslavna Kapela o kojoj je i riječ u ovom članku. Mnoge od ovih građevina (ponajprije gornjogradska sinagoga, te Župna crkva svetih Petra i Pavla) pripadaju u najznačajnija djela hrvatske arhitekture historicizma što, s jedne strane, jasno govori o gospodarskoj snazi tadašnjeg Osijeka, a s druge, koliko je jaka bila težnja «nadmašivanja» drugih konfesija.

Gradnja Kapele svetog Nikole na pravoslavnom groblju u Donjem gradu direktno proizlazi iz spomenutog konteksta. Iako do sada uopće nije bila istraživana od strane povjesničara umjetnosti radi se o izuzetno zanimljivom i kvalitetnom arhitektonskom ostvarenju, ne samo na lokalnoj razini. Njezina monumentalnost i zanimljivost rješenja ubrajaju je bez sumnje u najznačajnije primjere grobljanskih kapela historicizma u Hrvatskoj uopće.

ZAKLADA BRAĆE KOSTIĆ

Nakon što je na Donjogradskom groblju, preciznije rečeno na njegovom katoličkom dijelu, podignuta 1867. – 1869. g. Kapela Uzvišenja svetog Križa, među pravoslavnim se donjogradskim stanovništvom vrlo brzo javila želja za podizanjem objekta slične namjene. Nedostatak sredstava gradnju je međutim poprilično odgodilo.

Zakladu za gradnju Kapele stvaraju braća Stevan i Đorđe Kostić, bogati trgovci iz Donjeg grada, čijim će novcem na kraju građevina gotovo u cijelosti biti i podignuta. Zaklada je utemeljena nakon smrti drugoga brata, Đorđa Kostića (11. kolovoza 1808 – 23. studenog 1874.), u studenom 1874. g.¹ Oporukom je ostavljeno 10.000 forinti u svrhu gradnje Kapele i potpore siromašnim učenicima pučke škole u Donjem gradu. Riječ je o, za ono vrijeme, značajnom iznosu pa su se u novinstvu odmah razvile rasprave kako će novac biti raspoređen. Osječka *Narodnost*, list na srpskom jeziku i ćirilici

1 *** „Tagesneuigkeiten“, Die Drau, Nr. 97., 13. 12. 1874., str. 3; „Der hiesige jungst in der Unterstadt verstorbene Bürger Georg Kostić hat testamentarisch ein Legat von 10.000 fl. Ö. W. zu dem Zwecke bestimmt, daß davon vorerst eine Kapelle auf dem hiesigen serbischen Friedhofe erbaut werde, der etwaige Rest aber dem Unterstützungsfonde für arme Normalschüler zu Gute kommen soll. Die hiesige „Narodnost“ spricht anläßlich dessen den frommen Wunsch aus, daß nur der kleinste Theil der legirten Summe für die Kapelle, der wietaus größere Theil aber für der Unterstützungsfond verwendet werde, da es weit besser sei Lebende zu unterstützen als in einer toden Kapelle das Geld hineinzustecken.“ Datum rođenja i smrti Đorđa Kostića preuzeti su s natpisa na kapeli: У славѣ Божијѣ подигнут је овај храм над гробом блажено почившег трговца и грађанина слобѣ и крѣ града Осека Ђорђа Костића *11. VIII. 1808. † 23. XI. 1874.. Uz ovaj, s druge strane ulaza na Kapelu stoji još jedan natpis koji se u cjelini nije mogao pročitati, ali donosi samo podatke da je Kapela sagrađena 1892. g. i da je posvećena svetom Nikoli.

agitirala je da se veći dio novca upotrijebi za školovanje siromašnih, a manji dio za gradnju.² Je li ova rasprava urodila plodom ostaje nepoznato budući da se zaklada braće Kostić uopće ne spominje sve do početka podizanja Kapele.

Kako je krsna slava obitelji Kostić bio sveti Nikola i Kapela je imala biti, prema oporuci, posvećena istom svecu. Neposredno prije završetka objekta javile su se, međutim, težnje, da se građevina posveti svetom knezu Lazaru, u skladu s ojačanom nacionalnom svijesti, to prije što je tzv. ljetnom svetom Nikoli već bilo posvećeno niz pravoslavnih crkava u osječkoj okolici (u Bijelom Brdu i Tenji) zbog čega je dobar dio donjogradskih pravoslavaca odlazio na "kirvaje" u ta mjesta, pa se stoga ne bi na odgovarajući način mogao proslavljati crkveni god osječke kapele. Posveta pak tzv. zimskom svetom Nikoli jednako tako nije bila odgovarajuća jer bi prosinačka hladnoća sprječavala ljude u posjećivanju crkvene slave.³ Usprkos ovakvim prijedlozima, naposljetku je ipak poštovana želja braće Kostić, te je Kapela posvećena svetom Nikoli.

Novac braće Kostić stajao je neiskorišten gotovo puna dva desetljeća. Uložena u štedionice grada Osijeka, glavnicu je vremenom znatno narasla, što je i omogućilo podizanje ovako reprezentativnog objekta. Gradnja je Kapele najavljena već početkom ožujka 1892. g.,⁴ no tek je u drugoj polovini istog mjeseca Srpska pravoslavna općina na čelu s predsjednikom građevnog odbora Vasom Muačevićem⁵ zatražila dozvolu zidanja, koju joj je nekoliko dana kasnije Gradsko poglavarstvo i dodijelilo.⁶ Kako je mjesto gdje se podizala Kapela bilo od ranije namijenjeno u tu svrhu, te se na tom zemljištu nisu vršila pokapanja, nije bilo nikakvih zapreka te su radovi na izgradnji mogli odmah započeti.⁷

2 Kao u bilj. 1; Vijest se nije mogla provjeriti u samoj *Narodnosti* budući da ove novine nisu sačuvane u fondu NSK u Zagrebu niti u Hemerotezi Muzeja Slavonije. U Muzeju Slavonije sačuvan je samo jedan broj, iz ljeta 1872. g.

3 P.v.k.: „Osijek (Slavonija), 13. (25.) junija”, *Srbobran*, Zagreb, br. 48., 19. 6. (2. 7.) 1892., str. 3.

4 *** „Zur Bauthätigkeit“, *Die Drau*, Osijek, Nr. 26., 1. 3. 1892., str. 2.

5 DAOS, Fond br. 6., GPO, Dosje br. 2330-1892., Dopis predsjednika građevnog odbora, Vase Muačevića na Gradsko poglavarstvo od 18. ožujka 1892.: Istu vijest nalazimo i u osječkom novinstvu: „Die hiesige serbische Kirchengemeinde ist beim Magistrate um die Bewilligung des Baues einer Grabkapelle am gr. Friedhofe aus dem Legate dervor circa 16 Jahren verstorbenen Brüder Kostić eingeschritten...“, prema: *** „Zur Bauthätigkeit in Essek“, *Die Drau*, Osijek Nr. 35., 22. 3. 1892., str. 2.

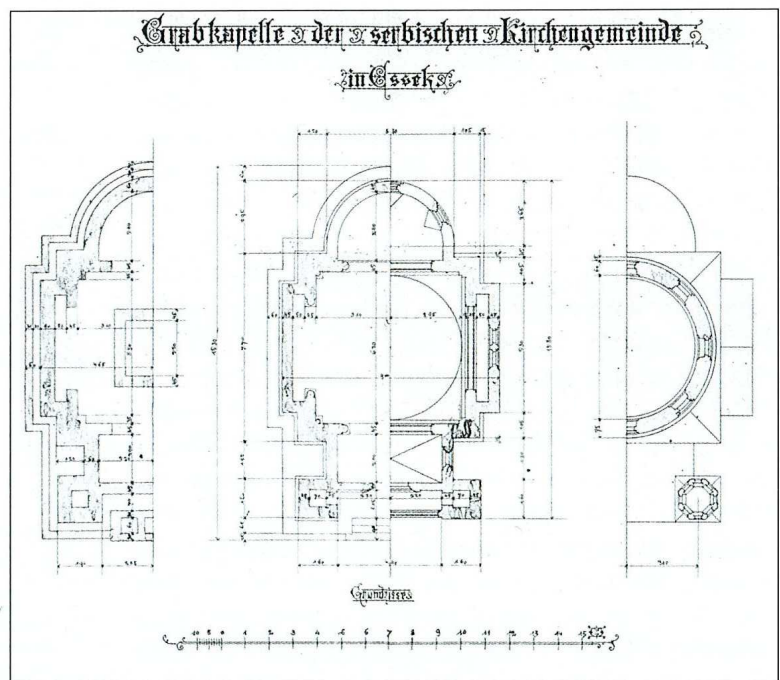
6 DAOS, Fond br. 6., GPO, Dosje br. 2330-1892., Dopis GPO-a br. 3864 od 24. ožujka 1892.

7 DAOS, Fond br. 6., GPO, Dosje br. 2330-1892., Povjerenstveni zapisnik od 23. 3. 1892.

Gradnja je napredovala nevjerovatno brzo. Iako je bila riječ, za jednog osječčkog graditelja, o konstruktivno relativno zahtjevnoj gradnji, s obzirom na veličinu kupole, već su krajem lipnja iste 1892. g., dakle samo tri mjeseca nakon početka gradnje, mogla biti posvećena tri križa postavljena na tornjiće, odnosno kupolu Kapele.⁸ Preostalo je još žbukanje i unutrašnje uređenje objekta. Do kada je ono bilo završeno, nažalost, ostaje nepoznato. Teško je ustanoviti zašto osječčko novinstvo ne javlja o ovom događaju. Vjerojatno se s posvetom građevine čekalo do uređenja unutrašnjosti. Ikonostas je postavljen 1894. g. pa je vjerojatno tada završeno bar osnovno opremanje Kapele.

OBLIKOVNO RJEŠENJE KAPELE

Izrada projekata za izgradnju Kapele, kao i izvedba gradnje, povjerena je domaćem osječkom graditelju Juliusu Herrmannu, koji ju je točno po projektima i izveo. Riječ je o jednom od najznačajnijih osječčkih arhitekata samog kraja 19. st. U gradu je djelovao relativno kratko, okvirno od oko 1890. do oko 1897. g., ostvarivši međutim velik i zanimljiv opus. Djela mu odlikuje oblikovni jezik visokog historicizma u koji počinju sve više ulaziti i pojedini elementi kasne faze toga stila (kupole na stambenim zgradama, plastičnost fasade, itd.).

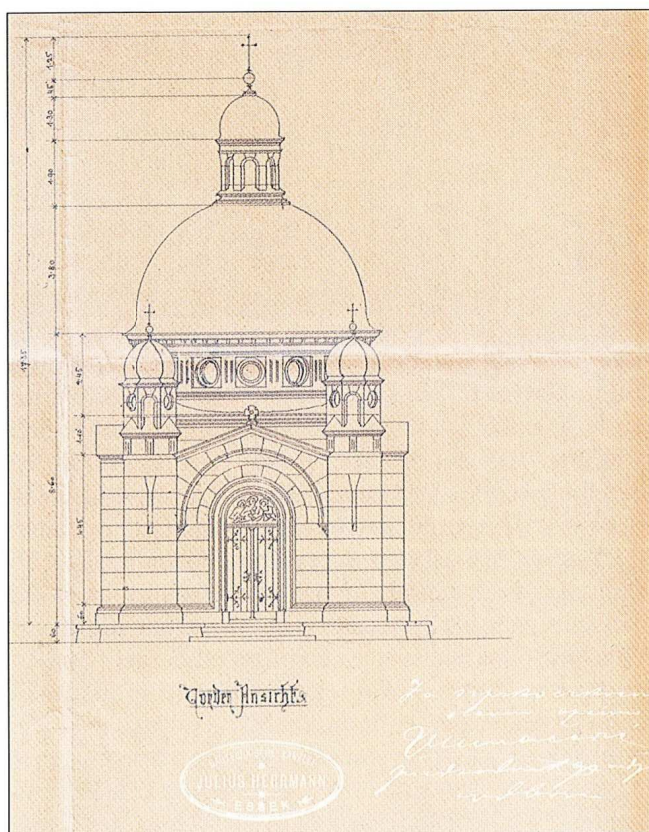
Sl. 1. Julius Herrmann, Tlocrt Kapele svetog Nikole u Osijeku, 1892. g.

Julius Herrmann projektira u osnovi jednu longitudinalnu građevinu križnog tlocrta, s naglašenim središnjim dijelom iznad kojega je postavljena visoka kupola. Središnji, kvadratični prostor Kapele proširuje na sve

8 *** „Die Capelle am serbischen Friedhofe“, *Slavonische Presse*, Osijek, Nr. 74., 26. 6. 1892., str. 3.

četiri strane; bočno gradi kvadratične istake, prema ulaznom dijelu postavlja neku vrstu nartekusa, te trijem uokviren s dva tornja na uglu, dok je svetišni dio zaključen prilično širokom polukružnom apsidom. U skladu s pravilima pravoslavne crkve Kapela je orijentirana u smjeru istok – zapad s ulazom na zapadnoj i svetištem na istočnoj strani građevine.

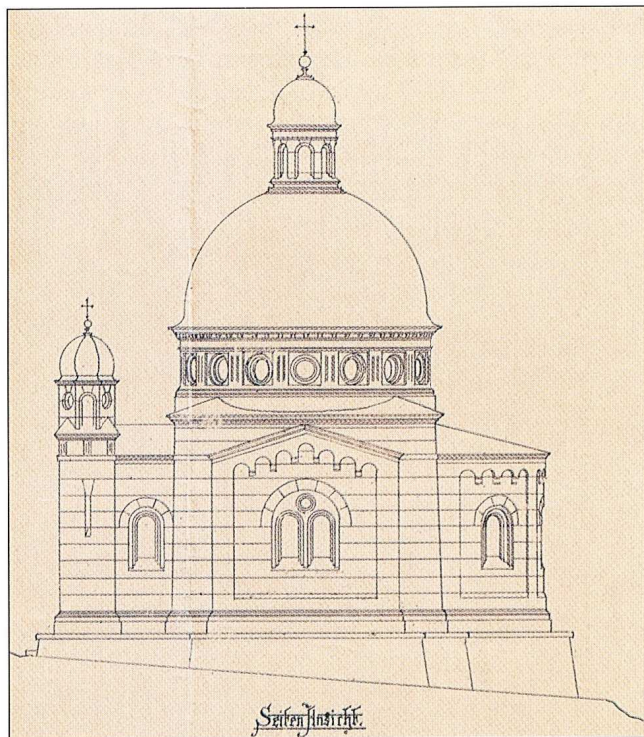
Cjelokupna površina fasade Kapele dinamizirana je, kako je uobičajeno u arhitekturi historicizma, s fugama, plitkim vodoravnim kanalićima, čime se u žbuci imitira vrsta raščlambe karakteristična za građevine u kamenu. U donjim dijelovima zida prevladavaju neoromanički, a u gornjim dijelovima neorenesansni elementi. Tako pravokutne istake ("transept") središnjeg dijela Kapele raščlanjuje sa slijepim arkadama ispod strehe, a zid otvara s neorenesansnom⁹ biforom, s imitacijom okulusa izvedenom u žbuci. Slijepe arkade počivaju na konzolicama riješenim u vidu stiliziranog lista, što se može tumačiti kao još jedan medijevalni element. Poput "transepta" i apsida je završena u gornjem dijelu slijepim arkadama. Fasada joj je podijeljena lezenama na tri djela od kojih je svaki otvoren s po jednom monoforom. Na svaki je apsidalni prozor, kao i na bifore transepta, te na dio okulusa tambura i monofore lanterne, postavljena dekorativna rešetka od kovanog željeza.

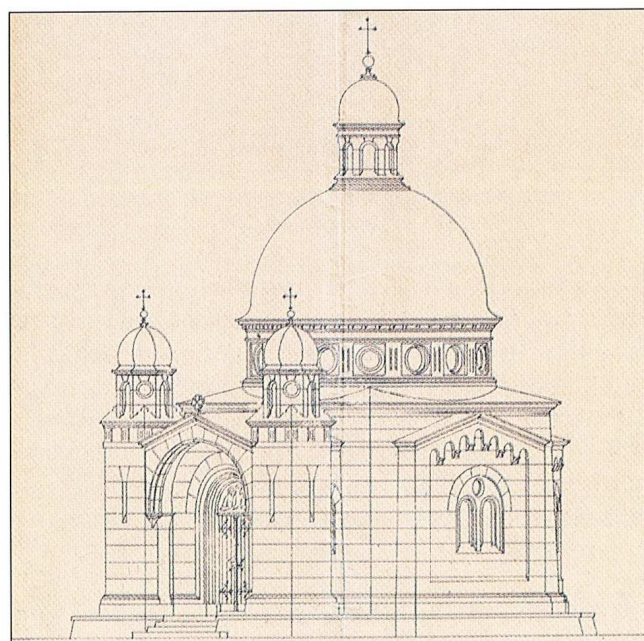
Sl. 2. Julius Hermann, Projekt za glavno pročelje Kapele svetog Nikole u Osijeku, 1892. g.

9 Motiv je vjerojatno preuzet iz rane renesanse (npr. Palazzo Medici, Firenca), no jednako se može promatrati i kao neoromanički element, uostalom rana je renesansa crpila dio svojeg oblikovnog jezika upravo iz romanike.

Glavno je pročelje tripartitno riješeno, te asocira u određenoj mjeri na rješenja sinagogalnih građevina. Na uske uglovne dijelove postavljeni su tornjići s kupolom. Široki središnji dio otvara se kao trijem natkriven lukom, koji povezuje dva tornja. Konzole ovog luka, kao i glavni portal riješeni su u nekoj vrsti neoromaničkog stila. Na tornjevima prevladavaju neorenesansni elementi. U zoni zabata donji kvadratični dijelovi tornjeva završavaju klasičističkom entablaturom, arhitravom, frizom s triglifima i praznim metopama, iznad kojeg je snažno istaknut vijenac. Gornji je dio tornjeva oktagonalan, otvoren naizmjenično okulusima i monoforama te završen kupolom.

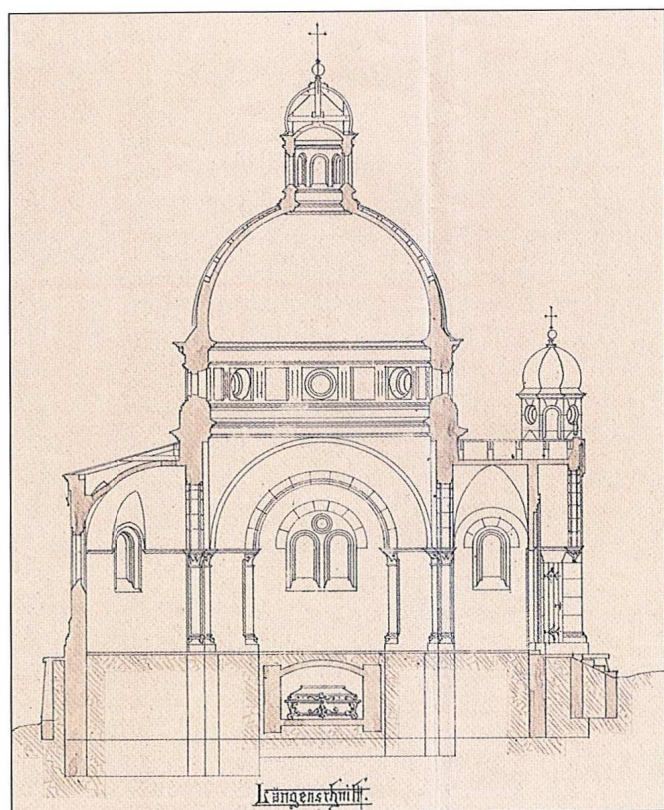
Sl. 3. Julius Hermann, Projekt za bočno pročelje Kapele svetog Nikole u Osijeku, 1892. g.

Sl. 4. Julius Hermann, Perspektivni pogled na glavno i bočno pročelje Kapele svetog Nikole u Osijeku, 1892. g.

Zanimljivo je kako su svi elementi Kapele, iznad spomenute entablature na tornjevima, izrazito klasicistički – i u središnjem, a ne samo u bočnim dijelovima građevine.

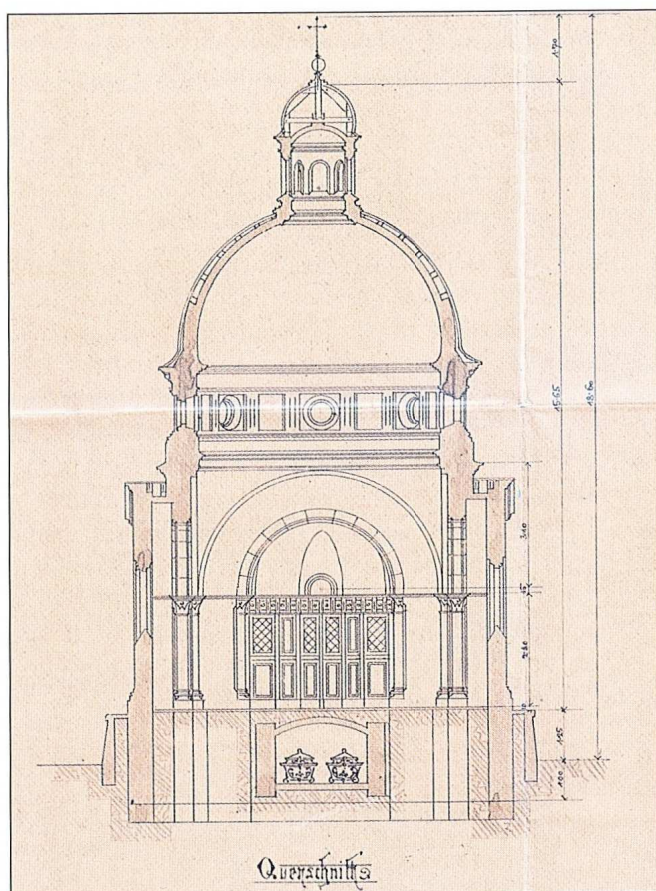
Tako vanjski zid centralnog pravokutnog dijela građevine završava vijencem s glifovima, dok je na tambur kupole postavljena klasicistička entablatura s arhitravom, frizom, s triglifima i metopama, na koje naizmjenično postavlja ili okuluse ili njihovu imitaciju u žbuci, a iznad kojega je vijenac. Kupola, pokrivena olovom, završava lanternom otvorenom nizom malih lučnih prozora, a raščlanjenom samo s fugama u žbuci. Oblikovno rješenje tambura kupole preuzeto je iz rane renesanse, posebno od Brunelleschijevih kupola sa sličnim okulusima (npr. Kapela Pazzi u Firenzi). Kupola Kapele svetog Nikole nije lažna, kulisna kupola uobičajena u arhitekturi historicizma,¹⁰ pa njezina visina izvana odgovara visini u unutrašnjosti.

Sl. 5 Julius Herrmann, Uzdužni presjek Kapele svetog Nikole u Osijeku, 1892. g.

Kupola počiva na pandativima iznad središnjeg, kvadratičnog, prostora Kapele kojeg arhitekt Herrmann otvara na sve četiri strane velikim lukovima postavljenim na mramorizirane polustupove s jednostavno riješenim kapitelima.¹¹ Riječ je o izuzetno elegantnom rješenju, koliko je za sada poznato, bez premca u tadašnjoj hrvatskoj arhitekturi. Na bočnim stranama lukovi se otvaraju prema pravokutnim udubljenjima, nekoj vrsti

“transepta”, pokrivenog bačvastim svodom.¹² Isti lukovi otvaraju središnji prostor prema apsidi, pokrivenoj konhom i prema predvorju, nartekusu, koji je zaključen križnim svodom.

Sl. 6. Julius Herrmann, Poprečni presjek Kapele svetog Nikole u Osijeku, 1892. g.

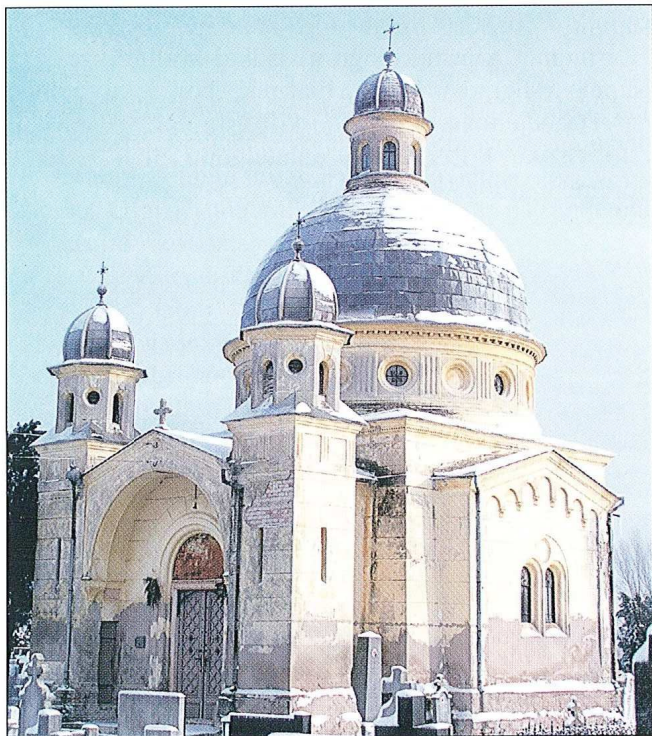
Stilsko rješenje koje Julius Herrmann primjenjuje gradeći Kapelu svetog Nikole u cijelosti se poklapa s tendencijama koje obilježavaju neobizantske historicističke sakralne gradnje u Monarhiji, točnije rečeno na širem području Srednje Europe. Kako arhitektura istočnog kršćanstva još dobrim dijelom nije bila istražena, bar ne na način kako je to učinjeno sa srednjovjekovnom zapadnoeuropskom arhitekturom, rješenja koja su arhitekti primjenjivali pri projektiranju objekata za pravoslavne (i grkokatolike) pokazivala su nevjerojatnu raznolikost. Na osnovi osobnih, najčešće oskudnih, znanja o bizantskoj arhitekturi svaki je arhitekt oblikovao osobni stav što je taj stil zapravo. Za Herrmanna Bolléa, kako pokazuju njegovi brojni realizirani projekti za pravoslavne (Saborna crkva u Pakracu, parohijalna u Zagrebu, manastir Grgeteg u Srijemu) riječ je o mješavini elemenata romanike, ranokršćanske arhitekture te ranohistoricističkog *Rundbogenstila*. Njegov suvremenik Janko Holjac, učenik, kao i Bollé, Friedricha von Schmidta, koristi pak, pri gradnji pravoslavnih i

10 Kao npr. u slučaju kupole dakovačke katedrale.

11 Ispod ovog prostora nalazi se grobnica obitelji Kostić.

12 Točnije bi bilo reći, kako je riječ o vrlo malom prostoru da je riječ o svodu, a ne luku.

grkokatoličkih crkava, ruski stil.¹³ Za Vladimira Nikolića, srijemskokarlovačkog arhitekta (autora palače Maksimović u Osijeku) riječ je pak o mješavini bizantskih, romaničkih i maurskih elemenata.¹⁴ Postoji ipak određena pravilnost, svi se ovi arhitekti u traganju za Bizantom obraćaju na one dijelove zapadnoeuropske (u slučaju Holjca i istočnoeuropske) arhitektonske tradicije koji su Bizantu najbliži - dakle romanici, renesansi. Kada se kaže najbliži, misli se ponajprije na oblik luka – i bizantska umjetnost kao i romanička ili renesansna koristi isključivo obli luk (*Rundbogen*), za razliku od šiljatolučne (*Spitzbogen*) gotike, te se veza ovih stilskih epoha u onodobnim teoretskim djelima redovito naglašavala.¹⁵

Sl. 7. Kapela svetog Nikole, pogled na glavno i bočno pročelje

Kojim se dakle arhitektonskim stilovima obraća Julius Herrmann u vlastitoj potrazi za Bizantom? Romanici i renesansi, stvarajući pritom, osobnu interpretaciju ovog stila, kako su to činili već spomenuti drugi arhitekti u Hrvatskoj i Monarhiji. Julius Herrmann poseže za jezikom oblika kojim sam raspolaze kao bečki¹⁶ đak, dakle za formama zapadnjačkih stilova, koje primjenjuje u svim elementima arhitektonske raščlambe, prilagođavajući ih svojim osnovnim znanjima o bizantskoj arhitekturi.

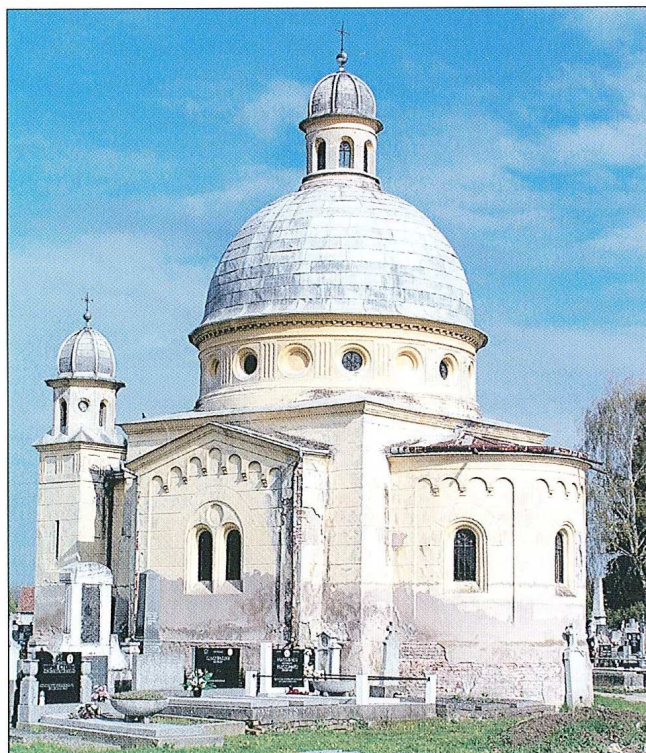
13 Dragan Damjanović: *Stilsko rješenje arhitekta Janka Holjca za gradnju pravoslavne Saborne crkve u Plaškom i grkokatoličke župne crkve u Petrovcima*, Prostor, Znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam br. 12 (2004), 1 (27), Zagreb, 2004., str. 67 – 75.

14 Miodrag Jovanović: *Srpsko crkveno graditeljstvo i slikarstvo novijeg doba*, Društvo istoričara umetnosti Srbije, Beograd-Kragujevac, 1987: 119

15 Josip Juraj Strossmayer, *Stolna crkva u Djakovu*, Zagreb, 1874., str. 9-10.

Stilsku je složenost Kapele uočilo već ondašnje novinstvo. Dok osječki listovi na njemačkom jeziku *Die Drau* i *Slavonische Presse* govore kako je Kapela sagrađena u romaničkom stilu,¹⁷ zagrebački *Srbobran* ističe kako je riječ o bizantskoj građevini, ističući čak da je riječ o prvoj sakralnoj građevini podignutoj u spomenutom stilu na području arhidijeceze Karlovačke.¹⁸

Iako je riječ o longitudinalnoj građevini, kupola svojom veličinom toliko dominira nad tijelom Kapele da stvara dojam kako je riječ o centralnom objektu. Pojava kupole nije slučajna budući da se ona doživljavala u to vrijeme kao element karakterističan ponajprije za bizantsko graditeljstvo, bez obzira na činjenicu da je izuzetno često korištena i u zapadnoeuropskoj arhitekturi.¹⁹

Sl. 8. Kapela svetog Nikole, pogled na bočno pročelje i svetište

16 Vjerojatno. Nije se moglo sa sigurnošću potvrditi da je Julius Herrmann završio školovanje u Beču.

17 *** „Die Kostić'sche Grabkapelle auf dem unterstädter griech. - or. Friedhofe“, *Die Drau*, Osijek, Nr. 75., 26. 6. 1892., str. 2-3; isto i u: *** „Die Capelle am serbischen Friedhofe“, *Slavonische Presse*, Osijek, Nr. 74., 26. 6. 1892., str. 3.

18 „*Crkvice ova biće za cijelu karlovačku mitropoliju prva bogomolja sagrađena u pravom vizantijskom slogu, kao što su se nekad za vremena srpske slave i moći podizale zadužbine neumrlih srpskih vladara.*“, prema: P.v.k.: „Osijek (Slavonija), 13. (25.) junija“, *Srbobran*, Zagreb, br. 48., 19. 6. (2. 7.) 1892., str. 3. Tvrdnja ne stoji budući da je niz upravo grobljanskih kapela već bio podignut u neobizantskom stilu na tlu arhidijeceze, kao Hariševa kapela ne groblju u Zemunu.

19 I na đakovačku je katedralu kupola postavljena ponajprije iz težnje da se arhitekturnim elementima približi ova građevina bizantskoj arhitekturi i na taj način naglasi izgledom prvostolnice uloga biskupije kao mosta između istoka i zapada.

Poveznica se s bizantskom arhitekturom u slučaju Herrmannove Kapele ne ostvaruje samo postavljanjem kupole, nego i njezinom proporcionalnom dominacijom nad tijelom crkve, čime se stvara snažan dojam kako je riječ o centralnoj, a ne longitudinalnoj građevini.²⁰ Kupola dominira i svojom širinom i svojom visinom od čak 18 metara.²¹

Kao kupolna građevina Kapela svetog Nikole predstavlja zanimljiv i kvalitetan primjer ne samo unutar povijesti arhitekture historicizma u Osijeku, već i u povijesti hrvatske arhitekture 19. st. uopće, budući da je tada kupolnih crkava sagrađeno vrlo malo i uglavnom je, kao i u osječkom primjeru, riječ o grobljanskim kapelama.²² Kao prva usporednica odmah pada na um Bolléova pravoslavna Kapela svetog Petra i Pavla na Mirogoju u Zagrebu, građena kronološki paralelno s Kapelom u Osijeku 1892.-1893. g.²³ Rješenja do kojih dolaze Julius Herrmann, odnosno Herrmann Bollé bitno su drukčija. Veće su sličnosti osječke Kapele s mnogo kasnijom Bolléovom katoličkom crkvom Krista Kralja, na ulazu u Mirogoj, ponajprije zbog toga što je ona podignuta u neorenesansnom stilu.

Gradenje kupole na Kapeli naišlo je na veliko zanimanje građanstva, osobito stručnih osoba, budući da se ovaj građevni element, inače rijetko pojavljivao u Osijeku. U povodu posvete križeva na tornjčićima i kupoli, odnosno završavanju konstruktivno najzahtjevnijih dijelova građevine, skupili su se 24. lipnja 1892. g. na donjogradskom groblju, na Herrmannov poziv, svi osječki inženjeri i arhitekti kako bi razmotrili konstruktivne i estetske osobitosti nove građevine.²⁴ Ovaj je događaj unutar povijesti osječke arhitekture od velike važnosti budući da je pri tome dogovoreno osnivanje prvog društva osječkih graditelja, na čelu s inženjerima Herrmannom i Pogorelcem. Donesena je odluka da će se udruženje sastajati svake subote navečer u krčmi pod

mostom s ciljem razmatranja problema u osječkom graditeljstvu i struci uopće.²⁵

Na Kapeli je prilično dobro do danas sačuvana originalna arhitektonska oprema – vrata, križevi, spomenute rešetke prozora, pa čak i originalni oluci iz 19. st., koje svakako treba nastojati sačuvati budući da su danas doista prava rijetkost.²⁶ Na spoju krova i zida na lijevoj strani oluka nalazi se izuzetno zanimljiva spojnica u vidu neke vrste stiliziranog pehara (?), nesumnjivo rad kojeg domaćeg osječkog obrtnika. Činjenica da se stilski rješava i tako uobičajen uporabni dio građevine jasno svjedoči o visokim estetskim kriterijima postavljenim pred graditelje i izvođače pri izgradnji Kapele. Moguće je kako je, uz graditelja Herrmanna, ključnu ulogu u visokoj kvaliteti rješenja Kapele odigrao i Vaso Muačević, koji je u mnogo navrata, djelujući kao gradski zastupnik, postavljao vrlo visoke kriterije pri nabavljanju nove urbane opreme u gradu.²⁷

20 Za vrlo sličnim su arhitektonskim rješenjima često posezali npr. graditelji grko-katoličkih crkava na području Galičije i sjeverne Ugarske, osobito nakon 1880. g. kada počinje njihova potraga za posebnim nacionalnim stilom. Crkva u Kurylovki, arhitekta Vasyła Nahirnyja, tada najznačajnijeg graditelja unijatskih crkava, osobito podsjeća na osječku Kapelu. Prema: Piotr Krasny, *Architecture of the Ruthenian Greek Catholic Church in the Habsburg Monarchy*, ca 1770 – 1914.; *Centropa, A Journal of Central European Architecture and Related Arts*, Volume 3, Number 3, September 2003., str. 201.

21 *** „Die Capelle am serbischen Friedhofe“, *Slavonische Presse*, Osijek, S. P. Nr. 74., 26. 6. 1892., str. 3.

22 Najčešće, iako ne isključivo, pravoslavnim, kako potvrđuju Stanićeva i Paunovićeva kapela u Vukovaru, mirogojska pravoslavna kapela, itd.

23 Kao i u osječkom slučaju i ova je Kapela podignuta ponajprije kao monumentalna obiteljska grobnica – Judita pl. Kukolj podigla ju je za svoga muža Petra Kukolja, prema: *** „Osveštenje kapele“, *Srbobran*, Zagreb, br. 45., 12. (24.) 6. 1893., str. 2.

24 *** „Die Kostić'sche Grabkapelle auf dem unterstädter griech. - or. Friedhofe“, *Die Drau*, Osijek, Nr. 75., 26. 6. 1892., str. 2-3.

25 O ovom događaju Drava izvještava: „Wir constatiren mit Vergnügen, daß über Anregung der Herren Ober-Ingenieur Pogorelac und Ingen. Herrmann die Techniker Esseks beschlossen haben, einen eigenen Verein zu gründen, in welchem alle das technische Leben unserer Stadt berührenden Fragen fachmännisch ventilirt und besprochen werden sollen. Vorläufig finden Zusammenkünfte der Mitglieder statt und werden an die Herren Ingenieure Esseks diesbezüglich specielle Einladungen ergehen. Wir erwarten von diesen neugegründeten Vereinen noch manchen Nutzen für die Bauthätigkeit unserer Stadt und wünschen ihm aufrichtigen Herzens ein glückliches Gedeihen.“, prema: *** „Ein Techniker-Verein in Essek“, *Die Drau*, Osijek, Nr. 75., 26. 6. 1892., str. 2-3. *Slavonische Presse* pak ističe: „Bei einer Gelegenheit wurde die Nothwendigkeit des inäyeren Zusammenschlusses der in Esseg domizilirenden Ingenieure und Architekten besprochen. Die bei der Bethheiligung der Kapelle anwesend gewesenen Herren kamen überein, jeden Samstag Abend im Garten des Gasthauses zur Draubrücke sich zu versammeln und die in Esseg gewiß vielfachen und interessanten technischen Fragen im Fachkreise einer freien Besprechung zu unterziehen.“ *Wir begrüßen diesen Entschluß der hiesigen Techniker und versprechen uns für die Entwicklung unserer Stadt einen mächtigen Impuls eben aus dem berufensten Kreise, aus dem Kreise der Pioniere des Fortschrittes, der Ingenieure und Architekten.*“, prema: *** „Gesellige Zusammenkunft der Techniker Esseg“, *Slavonische Presse*, Osijek, Nr. 74., 26. 6. 1892., str. 4.

26 U zvoncima Kapele stajala su dva zvona, manje s natpisom: «Salili su ga braća Ruepprecht u Pečuhu 1894.» i likom svetog Nikole i veće s ćirilskim natpisom «Во славу Божию честьже и память святаго отца Николаа водрузиса кампанъ се ѿ осъчкіа гробланскія капели лѣта Господна ЗкЛи.»; Milorad Mišković, *Istorija zvona srpskih pravoslavnihi crkava u Osijeku*; Prilog proučavanju istorije grada Osijeka, *Glasnik*, Službeni list srpske pravoslavne crkve, Beograd, god. LX, br. 11., novembar 1979., str. 260. Kako o zvonima autor članka Mišković govori u perfektu, vjerojatno već krajem 70 – tih nisu više postojala. Ne navodi se koji je izvor za natpise na zvonima.

27 O uloji koju je Vaso Muačević odigrao u gradnji secesijske zgrade osječke pošte govori članak: Dragan Damjanović: *Zgrada pošte i telegrafa u Osijeku, pitanje stila i autorstva*, *Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* br. 19., Zagreb – Osijek, 2003., - str. 41 - 70.

IKONOSTAS I UNUTRASNJE UREĐENJE KAPELE

Svojim unutrašnjim uređenjem, sačuvanim oslikom i ikonostasom Kapela svetog Nikole pravi je historicistički *Gesamtkunstwerk*. Kako je već spomenuto, još nije u potpunosti jasno kada se pristupilo opremanju građevine. Poznato je tek kako je ikonostas rad srpskog slikara Stevana Todorovića (1832 – 1925), točnije rečeno, po svojoj prilici, njegove radionice. Na osnovi podataka iz posljednje monografije o ovom slikaru, čini se da su ikone za Kapelu svetog Nikole nastale 1894. g.²⁸ Pomalo je neuobičajeno, međutim, kako se ovi radovi uopće ne spominju u prvim njegovim (auto)biografijama s kraja devedesetih godina 19. st.,²⁹ a u kasnijim, objavljenim nakon slikareve smrti, da.³⁰

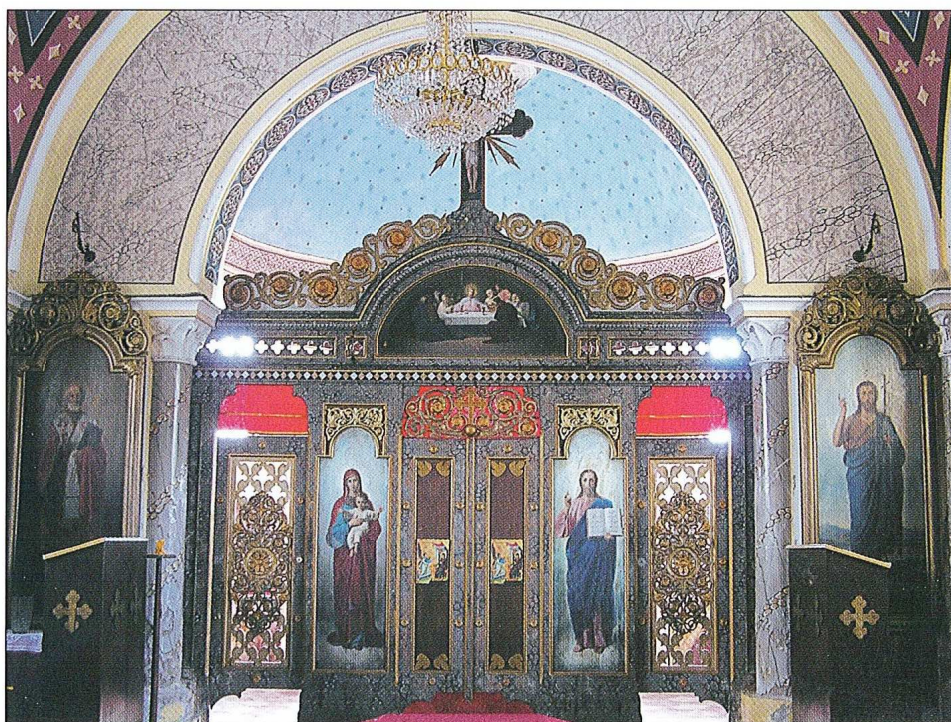
Izbor Stevana Todorovića, a ne nekog lokalnog majstora, jasno svjedoči kako je osječka pravoslavna općina u svakom detalju uređenja Kapele imala vrlo visoke težnje. Ovaj je umjetnik bio tada među najcjenjenijim slikarima ikonostasa uopće. Hrvatska Zemaljska vlada na čelu s Isom Kršnjavim angažirala ga je, na preporuku episkopa Mirona Nikolića, na izradi ikonostasa (sa Živkom Jugovićem) za Sabornu crkvu u Pakracu, dakle na jednom od najvećih restauracijskih pothvata u nas u 19. st. uopće.³¹ Vjerojatno se potaknuta pripremama za pakračku restauraciju i pravoslavna općina u Osijeku obratila na ovog slikara.

Riječ je o vrlo plodnom i u ono vrijeme popularnom slikaru koji je izradio bezbrojne portrete, historijske scene, pejzaže s povijesnim građevinama, te djela sakralne tematike, i za katoličku i za pravoslavnu crkvu. Sveukupno je

izveo, u cjelini ili djelomično, ikonostase 31 crkve, pri čemu su mu često bili pomagači žena Poleksija, slikari Nikola i Milisav Marković, te već spomenuti Živko Jugović.³²

Stevan Todorović školovao se 1849.-1853. g. u Beču najprije na Akademiji likovnih umjetnosti, a potom u privatnoj školi Ferdinanda Georga Waldmüllera.³³ Kratko se školovao i u Münchenu, 1853-54. g., a nakon toga je radio u ateljeu, odnosno školi Karla Rahla 1854-56. g.³⁴ Poučcima dobivenim na školovanjima po srednjoeuropskim centrima ostat će vjeran do smrti, redovito posežajući za (tržišno) uspješnom kombinacijom kompozicija preuzetih iz nazarenskog slikarstva,³⁵ koje spaja s bidermajerskim i romantičarskim elementima.

Posao koji je dobio u Osijeku nije bio velik. Na ikonostasu je prvotno bilo postavljeno sedam slika, od kojih danas još postoji pet. Dvije centralne ikone, Blagovijesti (Navještenja) – Andela i Bogorodice, nestale su za vrijeme Domovinskog rata.

Sl. 9. Kapela svetog Nikole, ikonostas

Ikonografski raspored ikona na ikonostasu u potpunosti odgovara uobičajenim kanonima pravoslavne crkve. U tzv. carskim dverima, vratašcima u sredini ikonostasa, postavljene su već spomenute nestale ikone Blagovijesti. Njima sa strane nalaze se tzv. prijestolne

28 Kusovac, Nikola; Vrbaški, Milena; Grujić, Vera; Kraut, Vanja: Stevan Todorović: 1832-1925, Beograd, Narodni muzej, 2002., str. 123, 190, 207. Izvor podataka bio je dr. Milorad Mišković iz Osijeka.

29 Todorović, Stevan: Autobiografija, Godišnjak Srpske kraljevske akademije, br. XII, 1898., str. 189-207; ni u nešto kasnijem članku ne spominje se rad na ikonostasu u Osijeku: *** Pedesetogodišnjica slikarskog rada Stevana Todorovića, Brankovo kolo, Srijemski Karlovci, br. 25 i 26., 22.6 (5.7) 1900., str. 800-812.

30 Todorović, Stevan: Autobiografija, Naučna izdanja Matice Srpske, knjiga X., Novi Sad, 1951., str. 82.

31 Olga Maruševski; Iso Kršnjavi kao graditelj, str. 142, Steva Todorović, *Autobiografija*, 1898., str. 203

slikanje je Todorović obavio sa Živkom Jugovićem.

32 Stevan Todorović, *Autobiografija*, 1951., str. 82.

33 Vanja Kraut, Steva Todorović (1832-1925); Život i crtačko delo, Zbornik za likovne umetnosti Matice srpske br. 18., Novi Sad, 1982., str. 104.

34 Niz slika kojega posjeduje i osječka Galerija likovnih umjetnosti.

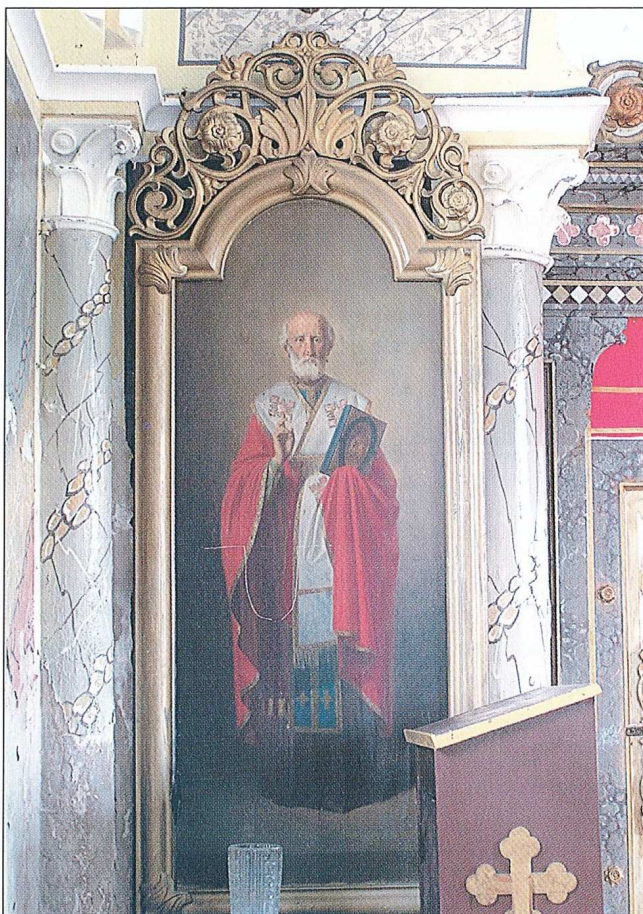
35 Vanja Kraut, n. dj., str. 109.

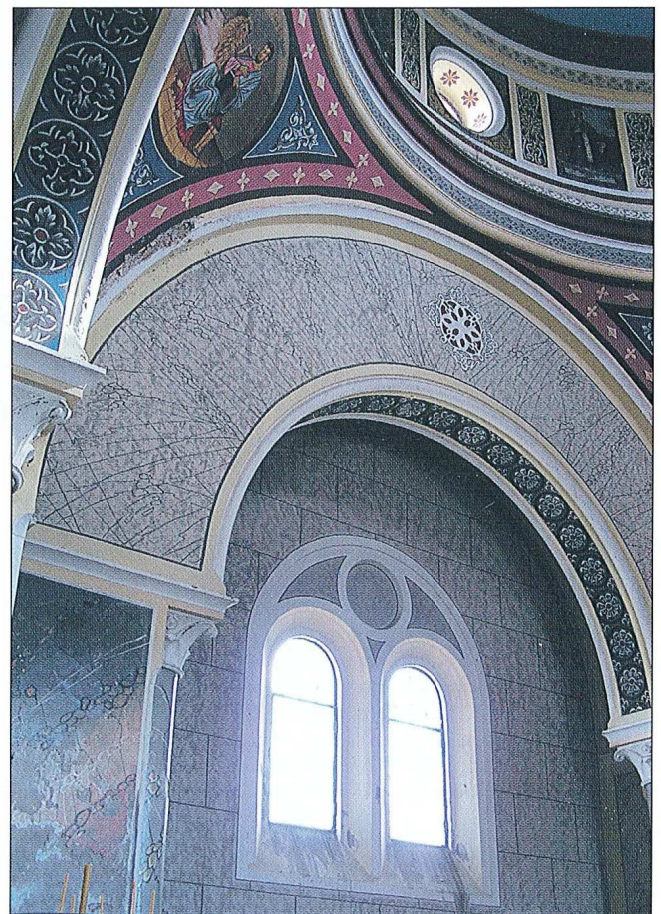
Sl. 10. Kapela svetog Nikole, Detalj ikonostasa, Posljednja (Tajna) večera, djelo Stevana Todorovića

ikone Hrista i Bogorodice s Hristom u naručju . Ikonostas se u donjem dijelu nastavlja i na zidnu površinu trijumfalnog luka,³⁶ gdje su postavljena dva

nazarenske slikarske škole. Osobito se nazarenski poučci jasno razabiru na Tajnoj večeri. Dobra kompozicija

Sl. 11 Kapela svetog Nikole, Detalj ikonostasa, Sveti Nikola, djelo Stevana Todorovića

Sl. 12. Kapela svetog Nikole, unutrašnjost. Pogled iz nartekisa na južni zid

prilično neuobičajenog rješenja, s jednim apostolom koji se nazire kako odlazi u pozadinu, i fizionomijama lica apostola i Hrista te blagim tonovima boja vuče porijeklo iz nazarenskog slikarstva.

Arhitektonsko rješenje ikonostasa nije izvedeno prema planu Juliusa Herrmanna,³⁷ što ne treba čuditi budući da je do njegove realizacije očito došlo znatno poslije završavanja građevine. Specifičnost ikonostasa jest nedostatak arhitektonskih elemenata – nema uobičajenog reda stupova između ikona u donjem dijelu koji pridržavaju entablaturu, što je posljedica činjenice da nije bilo puno prostora na raspolaganju.

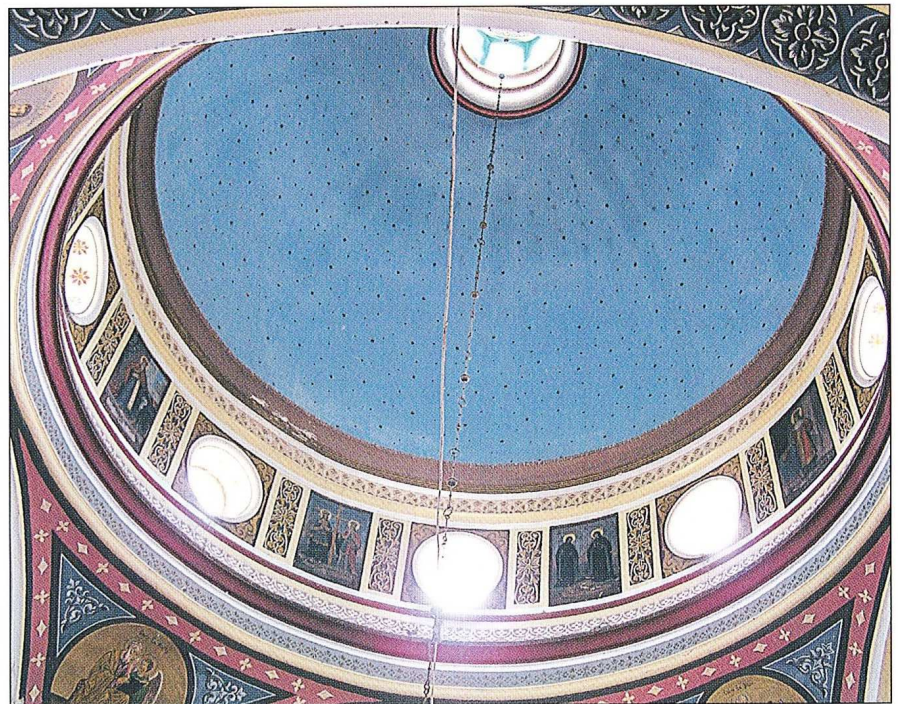
Izvedeno rješenje teško je stilski okarakterizirati, dijelovi ornamentike su neobarokni, dijelovi neorenesasni, dok četverolisti na frizu pripadaju medijevalnom oblikovnom govoru. Osobito je bogato riješena ornamentika obaju bočnih vrata, koja su ostavljena u sredini djelomično otvorenim, kako bi se pružio pogled u svetišni dio građevine. Površine između slika i ornamentata su mramorizirane. Teško je reći je li riječ o nekoj kasnijoj intervenciji ili je takvo bilo i originalno rješenje.

Kapela svetog Nikole sačuvala je do danas i bogati unutrašnji oslik.

Nesumnjivo se radi o kasnijem presliku izvornog oslika (iz vremena nakon Drugog svjetskog rata)³⁸. Osobine dekorativnog dijela oslika, plavo zvjezdano "nebo" kupole i lanterne, ornamenta na tamburu, lukovima, zidovima i svodovima Kapele s motivima u kojim nalazimo i barokne biljne vitice i srednjovjekovne pletere, standardni su repertoar historicističkih

Sl. 13. Kapela svetog Nikole, unutrašnjost, južni zid broda, pandativi, tambur i dio kupole

Sl. 14. Kapela svetog Nikole, unutrašnjost, kupola

dekoracija unutrašnjosti građevina. Teško je reći je li današnja mramorizacija velikih površina zida te stupova u unutrašnjosti jednako tako vjerna izvorniku. Ako je prvi oslik i uključivao u sebe mramorizaciju ovih površina, upotrijebljene boje sigurno nisu bile tako intenzivne. Figurativni dio oslika: ponajprije evanđelisti na pandativima, po svoj su prilici, nastali kao rezultat kasnije poslijeratne intervencije, na što upućuje njihovo vjerno oponašanje bizantskih srednjovjekovnih uzora koje gotovo ne možemo susresti u historicizmu. Ako se uopće izvode figurativne kompozicije u zidnom osliku

36 Prenosjenje ikonostasa na donje dijelove trijumfalnog luka nije rijetkost. Slična je situacija na primjer s ikonostasom Ivana Tišova u Sabornoj crkvi u Plaškom.

37 Kako je Herrmann zamislio ikonostas jasno se vidi na poprečnom presjeku projekta za Kapelu.

38 Prema podacima iz već citirane monografije o Todoroviću Kapela je preslikana 1986. g. Kusovac, Nikla; Vrbaški, Milena; Grujić, Vera; Kraut, Vanja.; n. dj. str. 207.

tadašnjih pravoslavnih crkava u Hrvatskoj, onda su one oblikovnim elementima mnogo bliže zapadnoeuropskom načinu slikanja nego li je to slučaj ovdje.

Ostaje pitanje kada je postavljen niz slika u tamburu. Kako ih većina nosi krune vjerojatno je riječ o svetim vladarima iz loze Nemanjića.³⁹ Raspoznaju se tek, po atributima, ikone svetog cara Konstantina i carice Jelene, te svetog Stevana.⁴⁰ Zanimljivo je kako je riječ o platnima koja su nalijepljena na površinu zida, a ne o zidnim slikama.

ZAKLJUČAK

Nakon rušenja velike donjogradske parohijske Crkve Vaznesenja Bogorodice, titular koje je bio sukladan obližnjoj katoličkoj Crkvi Uznesenja Marijina, u Drugom svjetskom ratu,⁴¹ kvalitetnog primjera barokne arhitek-

ture s jednim od najboljih ikonostasa 18. st. u Hrvatskoj uopće, Kapela svetog Nikole na donjogradskom groblju postala je najznačajnijim povijesnim objektom kojim raspolaže srpska pravoslavna zajednica u Osijeku. Drugi je svjetski rat preživjela zahvaljujući pretvaranju u grkokatoličku crkvu.⁴² Kako se grko – katolici služe gotovo istim obredom kao pravoslavni, ni u unutrašnjosti ni u vanjštini Kapele nisu učinjene nikakve promjene. Ikonostas je sačuvan u cijelosti i in situ. Kapela vjerojatno nije bila u većoj mjeri obnavljana od svoje izgradnje, osim već spomenutog premazivanja oslika u unutrašnjosti i eventualnih kozmetičkih prekrećavanja vanjštine, pa je stoga potpuna kvalitetna obnova hitno potrebna. Njome bi se ponajprije trebala popraviti kupola koja je u kritičnom stanju, te vratiti i izvorni oslik u unutrašnjosti. Bizarna je činjenica, da, barem po podacima osječke Uprave za zaštitu kulturne baštine, ovaj ključni objekt osječkog historicizma još nije pod zaštitom kao spomenik kulture.

39 Oslikavanje Kapele ovakvim motivima poticao je i onodobni tisak. „Samo bi zidove hrama iznutra valjalo ukrasiti likovima Srba svetitelja ili slikama iz života sv. Save, npr. kao što je neumrli vladika Grujić molovao crkvu manastira Kuveždina. Tada bi ova bogomolja više naličila kakvom manastiru, nego prostoj grobljanskoj kapeli. A to sobom zahteva i sam štil crkve.“ Prema: P.v.k.: „Osijek (Slavonija), 13. (25.) junija“, Srbobran, Zagreb, br. 48., 19. 6. (2. 7.) 1892., str. 3.

40 Pojava ovih svetaca ne kosi se s tezom da slike prikazuju srpske vladare, budući da je sveti Stjepan (Stevan) bio zaštitnik dinastije Nemanjića, a za obitelj se držalo da potječe od cara Konstantina.

41 Crkva je sagrađena 1743. – 1750/51; srušena je 1942. godine, prema: Milorad Mišković, Rušenje crkava i uništavanje crkvenog inventara u Arhijerejskom namesništvu osjeckomu, u: Crkva, Kalendar Srpske pravoslavne patrijaršije, Beograd, 1991., str. 67.

42 Milorad Mišković, Rušenje crkava i uništavanje crkvenog inventara u Arhijerejskom namesništvu osjeckomu, u: Crkva, Kalendar Srpske pravoslavne patrijaršije, Beograd, 1991., str. 70. Podatak je preuzet iz sjećanja autorovog oca, dugogodišnjeg osječkog paroha Lazara Miškovića.

LITERATURA

- DAMJANOVIĆ, Dragan, 2003, *Zgrada pošte i telegrafa u Osijeku, pitanje stila i autorstva* /, Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 2003, 19, Zagreb – Osijek, 41 - 70.
- DAMJANOVIĆ, Dragan, 2004, *Stilsko rješenje arhitekta Janka Holjca za gradnju pravoslavne Saborne crkve u Plaškom i grkokatoličke župne crkve u Petrovcima* // Prostor: Znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam 12 (2004), 1 (27), Zagreb, 67 – 75.
- HEYDENREICH, Ludwig H., 1996, *Architecture in Italy 1400 – 1500*, Yale University Press, Pelican History of Art; New Haven and London.
- JOVANOVIĆ, Miodrag, 1976, *Srpsko slikarstvo u doba romantizma 1848 – 1878*, Matica srpska, Novi Sad.
- JOVANOVIĆ, Miodrag, 1987, *Srpsko crkveno graditeljstvo i slikarstvo novijeg doba*, Društvo istoričara umjetnosti Srbije, Beograd-Kragujevac.
- KRASNY, Piotr, 2003, *Architecture of the Ruthenian Greek Catholic Church in the Habsburg Monarchy, ca 1770 – 1914* // Centropa, A Journal of Central European Architecture and Related Arts, 3/2003, 3, New York, 195 – 207.
- KRAUT, Vanja, 1982, *Steva Todorović (1832 – 1925): Život i crtačko delo* // Zbornik za likovne umetnosti Matice srpske, 1982, 18, Novi Sad, 103 – 130.
- KUSOVAC, Nikola, ..., 2002, *Stevan Todorović: 1832-1925*, Narodni muzej, Beograd.
- MARUŠEVSKI, Olga, 1986, *Iso Kršnjavi kao graditelj*, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, knjiga XXXVII, Zagreb.
- MEDAKOVIĆ, Dejan, 1968, *Steva Todorović: Srpski slikari XVIII – XX. veka, likovi i dela*, Matica srpska, Novi Sad.
- MIŠKOVIĆ, Milorad, 1979, *Istorija zvona srpskih pravoslavnih crkava u Osijeku; Prilog proučavanju istorije grada Osijeka* // Glasnik: Službeni list srpske pravoslavne crkve, 60/1979, 11, Beograd, 244-261.
- STROSSMAYER, Josip Juraj, 1874, *Stolna crkva u Djakovu*, Zagreb.
- TODOROVIĆ, Stevan, 1898, *Autobiografija* // Godišnjak Srpske kraljevske akademije, 1898, 12, Beograd, 189 – 207.
- TODOROVIĆ, Stevan, 1951, *Autobiografija*, Naučna izdanja Matice Srpske, knjiga X., Novi Sad.

IZVORI

Novinski:

1. *** „Tagesneuigkeiten“, Die Drau, Osijek, Nr. 97., 13. 12. 1874., str. 3.
2. *** „Zur Bauthätigkeit“, Die Drau, Osijek, Nr. 26., 1. 3. 1892., str. 2.
3. *** „Zur Bauthätigkeit in Essek“, Die Drau, Osijek Nr. 35., 22. 3. 1892., str. 2.
4. *** „Die Kostić'sche Grabkapelle auf dem unterstädter griech. - or. Friedhofe“, Die Drau, Osijek, Nr. 75., 26. 6. 1892., str. 2-3.
5. *** „Die Capelle am serbischen Friedhofe“, Slavonische Presse, Osijek, Nr. 74., 26. 6. 1892., str. 3.
6. *** „Ein Techniker-Verein in Essek“, Die Drau, Osijek, Nr. 75., 26. 6. 1892., str. 2-3.
7. *** „Gesellige Zusammenkunft der Techniker Esseggs“, Slavonische Presse, Osijek, Nr. 74., 26. 6. 1892., str. 4
8. P.v.k.: „Osijek (Slavonija), 13. (25.) junija“, Srbobran, Zagreb, br. 48., 19. 6. (2. 7.) 1892., str. 3.
9. *** „Osveštenje kapele“, Srbobran, Zagreb, br. 45., 12. (24.) 6. 1893., str. 2.

Arhivski:

1. Državni arhiv u Osijeku (DAOS), Fond br. 6., Gradsko poglavarstvo Osijek (GPO)

POPIS I IZVORI ILUSTRACIJA

1. Julius Herrmann, Tlocrt Kapele svetog Nikole u Osijeku, 1892, DAOS, GPO, Zbirka nacrti
2. Julius Herrmann, Projekt za glavno pročelje Kapele svetog Nikole u Osijeku, 1892, DAOS, GPO, Zbirka nacrti
3. Julius Herrmann, Projekt za bočno pročelje Kapele svetog Nikole u Osijeku, 1892, DAOS, GPO, Zbirka nacrti
4. Julius Herrmann, Perspektivni pogled na glavno i bočno pročelje Kapele svetog Nikole u Osijeku, 1892, DAOS, GPO, Zbirka nacrti
5. Julius Herrmann, Uzdužni presjek Kapele svetog Nikole u Osijeku, 1892, DAOS, GPO, Zbirka nacrti
6. Julius Herrmann, Poprečni presjek Kapele svetog Nikole u Osijeku, 1892, DAOS, GPO, Zbirka nacrti
7. Kapela svetog Nikole, pogled na glavno i bočno pročelje; fotografija: Dragan Damjanović, 31. 12. 2005.
8. Kapela svetog Nikole, pogled na bočno pročelje i svetište; fotografija: Dragan Damjanović, 18. 4. 2005.
9. Kapela svetog Nikole, ikonostas; fotografija: Dragan Damjanović, 14. 4. 2006.
10. Kapela svetog Nikole, Detalj ikonostasa, Posljednja (Tajna) večera, djelo Stevana Todorovića; fotografija: Dragan Damjanović, 14. 4. 2006.
11. Kapela svetog Nikole, Detalj ikonostasa, Sveti Nikola, djelo Stevana Todorovića; fotografija: Dragan Damjanović, 14. 4. 2006.
12. Kapela svetog Nikole, unutrašnjost. Pogled iz narteksa na južni zid; fotografija: Dragan Damjanović, 14. 4. 2006.
13. Kapela svetog Nikole, unutrašnjost, južni zid broda, pandativi, tambur i dio kupole; fotografija: Dragan Damjanović, 14. 4. 2006.
14. Kapela svetog Nikole, unutrašnjost, kupola; fotografija: Dragan Damjanović, 14. 4. 2006.

THE CHAPEL OF SAINT NICHOLAS IN OSIJEK - ARCHITECTURE OF JULIUS HERMANN

SUMMARY

Rivalry among numerous faith communities, namely Catholic, Orthodox, Judaic, Evangelistic and Calvinist, that lived and worked in Osijek in the second half of the 19th century resulted in a bigger number of churches erected here than in any other town in Croatia. This competition was based not only on the number of churches but also on their splendour. Therefore, it should not be surprising that the Orthodox chapel of Saint Nicholas built in 1892 at the cemetery in Donji Grad (Down Town) in Osijek is one of the most interesting sacred buildings of this type in the historicist period in Croatia. It was built as a tomb for the Kostić brothers, Đorđe and Stevan, rich merchants from Donji Grad. It is a chapel with a dome designed by Julius Hermann, a civil engineer from Osijek. Its structure is a combination of Renaissance and Romanesque forms which were, in those times, taken to represent Byzantine architecture.

It was common practice in Orthodox Church building to use various elements of western European architectural styles since there was not enough information about medieval Byzantine architecture, which can be seen in

buildings designed by Theophil Hansen in Vienna, Vasyl Nahirnyj and other architects in Galicia and Herman Bolle and Janko Holjac in Croatia. The interior of the chapel is grandiosely executed. Every wall and vault is covered with decorative wall paintings with several sections having figurative scenes (the Evangelists on the pendentives and Serbian saints on the tambour of the dome). The iconostasis was made around 1900 and it was a work of a very productive Serbian painter, Stevo Teodorović who received artistic training in Vienna and Munich, in the Biedermeier – Nazarene circle which is evident from the Osijek iconostasis. From seven original icons, only five have been preserved. Two central ones, on the so called Royal Door, showing the Annunciation, were lost in the latest war in Croatia. Alongside the saints shown individually on the lower part of the iconostasis (Jesus, the Virgin Mary, St. John the Baptist and St. Nicholas), the upper part, above the Royal Door, carries the composition of the Last Supper, undoubtedly the best work on the iconostasis. Carvings on the screen are also executed well.